14d Csomó: Szemere' levelei 29 levél.
15d Csomó: Az Academiától s Titoknoktól jött levelek 66 levél.
16d Csomó: Literaturai 's politicai levelek 342 levél.
17d Csomó: Országgyülési Napló, egy töredék-elbeszéléssel.

Hogy a fentírt kéziratokat szerkesztés végett a' felebb írt kijelelés szerént azon kivétellel, hogy a' 8. szám alatti jegyzetek' elején 7 levél valamelly tinta által elöntetett, 's miatta megrothadt, 's továbbá, hogy Vilma' eredetije helyett másolatot vettünk, úgy szinte a' tisztválasztáskor mondott beszéd is nem eredetiben, hanem másolatban érkezett, egyébiránt hijány nélkül Kende Lajos úrtól általvettük, arról ezennel bizonyságot teszünk.[1]

Költ Pesten, majus' 26 d. 1839.

Szemere-Tár 16. köt. LXXXII.

Ez az átvételi jegyzék rendkivül fontos bizonyíték a mellett, hogy Kölcsey munkáinak eddigi kiadásai[2] nem tartalmazzák a költő teljes szellemi hagyatékát. Ismeretlen pl. a 10. csomóban említett három értekezés *(Jó lenne talán megvizsgálni...*, *Az Élet és Literatura Redactiója...*, A *Leviathan híres írója...)* és a *Poema dramaticum.* (A *Perényiek* címen ismert másfél felvonás nyilvánvalóan a 12. csomóban jelzett szomorújáték-töredék.) Még érdekesebb lenne, különösen Kölcsey mühely-munkája szempontjából, ha ismernök a 9., 11. és 12. csomó végén szereplő jegyzeteket és töredékeket. Novellát eddig hármat ismerünk Kölcseytől, a jegyzék szerint a 17. csomóban volt, töredékesen bár, egy negyedik is. Mindez a mellett szól, hogy a Kölcsey-kutatás filológiai részét korántsem tekinthetjük lezártnak és véglegesnek; az időközben elkallódott, most lappangó kéziratoknak felkutatása, összegyüjtése és kritikai közzététele irodalomtörténetünknek jövő feladatai közé tartozik.

SOLT ANDOR.

ERDÉLYI JÁNOS LEVELEI CSENGERY IMRÉHEZ, KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓHOZ ÉS GYULAI PÁLHOZ.

A Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának kézirattára érdekes Erdélyi-leveleket őriz. A könyvtár szívességéből — melyért ezen az úton is köszönetet mondok — hozzájutottam ezekhez a levelekhez. Kiválogattam közülük az irodalomtörténeti szempontból érdekeseket és fontosakat, melyek érdemesek a tudományos világ nyilvánosságára.

[1] Külön elismervény ellenében még 140 levelet is adott át Kende Lajos. Írójuk szerint ezek így oszlanak meg: Bajza 8, Bártfay 40, Desefly Josef (így!) 1, Döbrentei 15, Eötvös 3, Fáy 2, Helmetzy 2, Kállay 14, Kisfaludy (Károly?) 3, Ormos László 3, Sedl (így!) 7, Stetner 1, Szemere Bertalan 20, Vörösmarthy (így!) 4, Vitkovits 3, Szalay 14. (Szemere Tár 16. köt. LXXXIII.) A leveleket Szuhányi Josephine Pécelen 1840. október 26-án Kölcsey Ferenc szándéka szerint Szemere Pálnak ajándékozta.

[2] I. kiad. 6 köt. 1840-48. Szerk. Eötvös, Szalay, Szemere; II. kiad. 8 köt. 1859-60. Szerk. Toldy Ferenc, u. ez a kiadás 1877-ben 10 kötetben; III. kiad. 10 köt. 1886-87. Szerk. Angyal Dávid. Egyik sem kritikai.

1.

Csengery Imréhez.[1]

Pest, Dec. 4d. 1839.

Tisztelt barátom!

Ne higye ön, mit hinni látszik, mintha iróhoz szólni levélben, reményvesztett dolog lenne. Az idő mindent megmutat, javit és czáfol, végre kiegyenlit . . .[2] Hetényi Károlyal, vagy inkább ő én velem, mert ő jöve hozzám, s az én szobámban, — többször valék, közlött néhány balladát, jót és rosszat helyenként. Nem igen hiszem, hogy belőle költő teljék, mert benne semmi pietas nincs eddig látott müveiből itélve; ámbár én csalatkozhatom, ki tudja kiben mi lakik. Atyja ismét 100 aranyat nyert — igen furcsán. Pályamunkák közül a 4d számu nyert jutalmat, elsöt, az 5d számu másodikat. De a 4d számura észre veszi valamellyik későbben, hogy benne igen sok lopás, forditás van, — mi igaz is az eredetivel összevetés után —, igy az az első jutalomtul elüttetik. Most természet és józan ész szerént, a mi mindegy, az 5d számunak kelle az első jutalmat nyerni; de erre azt jegyzik meg, hogy *Hegelszellemü;* s ekkor rugtatják elibe a Hetényiét, tudva nem tudva, mindegy, söt annál vadabb. Tehát Hegel elejti Warghát, a második dijast, de elsöt tudományi tekintetben. Az illy tett visszaélés, indolentia; az academiák illy uton menése zsarnokság in conreto. — Jaj! elfelejtém, hogy én is academicus lettem; pedig egy sem jó madár stb. mondja a közbeszéd; egyébiránt önnek beszélek ollyat, mi alig kerül valaha közönség elé, mert arra is vannak örszemek, hogy az academia ellen igaz *mindenben* ne mondassék. Das ist der Fluch der Zeit! — A nagy jutalom megosztaték. Marót bán minden szinpadi bukdácsolások mellett is diadalmas lőn, hogy elfelejtessék. — Én az egész nagy jutalomban semmi észszerüt nem látok. Jobb lenne felolvasztani rendes tagok fizetésére. Mert legjobb munka kettő nem lehet, ha pedig lehet kettő, miért ne három, sőt épen kétszáz, mint az arany, numerus aureus? Teszem, költészeti literaturánk mondják jól áll, tudományosunk kevésbbé, s jő egy pár könyv, egyik a magasabb fejlődésü költészetben is magasan áll; a másik az alantabb foku tudományosságban csak középszerü, de nagy hatásu és becsü, mert jobb nincs; mellyiké a jutalom? Hát ha még tudomány és tudomány közti különféleséget nézünk! Vagy a szépliteraturait és tudományit egymás ellenében latolgatjuk! az egész csupa esztelenség. Ezt Ön jobban fogja érteni, mint én elmondhatnám; de elmondtam, mert ön státus embere, polgár! kiért és kikért van minden a hazában. — A literaturai világ különben ugy áll jövő évre, hogy én 1840 évet, ha mindazok teljesülnek, mik igértetnek, egyike lesz a legbövebb és jobbaknak, mint 1834 a borra. Budapesti Szemlét tudja ön; Szemere Berta előre sokat jelentő utazását! Lukács Lajos novellatárt

[1] Boríték hiányzik. Hogy mégis Csengery Imréhez intézte, a következővel bizonyítható: Az Erdélyi Tárban megvan Csengery Imrének Erdélyi Jánoshoz 1839. nov. 10-én intézett levele, amely igy kezdődik: «Tisztelt Barátom! iróhoz levélben szólani reményvesztett dolog.» Erre a mondatra utal a fenti levél kezdő sora.

[2] 13 érdektelen sor következik.

ad, Kuthy szinte kötetekkel szándékozik kiállani, Kazinczy Gábor tegnap kapott hirt a Consiliumtól azon kéziratok ügyében, mik a kassai cenzurától felparancsoltattak. Szinte Kuthy folyóiratot is szándékozik adni. Magam, épen e napokban remélek kölcsönt vehetni, mi ha megtörténik, szinte szolgálok valamivel a közönségnek. Kéziratom kész, pénzem nem. Beöthy Zsiga, horrendum dictus — dolgokat igér. Milly jó ennyit tudni előre s ollyaktól, kik eddig legfölebb hirlapi munkatársak valának! Vachott S., Pap Endre szinte 1840 évben. Imrének egy könyve kezünk közt; nem állta ki a cenzurát, vagy inkább azt a Cenzura. — Az almanachba elfogadvák Jósikától *Vész és üdv* elbeszélés, Kuthytól Cilley Borbála, s uj menyekző; Nagy Ignácztól egy vigjáték, versek többektöl; birálat alatt kevés, *iró*ink nem *ir*nak; tele van fejök a drámákkal, s buknak, mint a ló. Kért ön irnom a szinházról. Ha szabadna! csak ki ne mondja senkinek is, különösen Nyárynak, mert halálra keresend, kivált ha Schodelnéról szólok. E tekintetben nincs hová, tovább mehetni; a szemtelenségig, czudarságig van minden; becsületemre! ezután nem tudom miért fogok szinházba menni. Talán ösztönből pusztán, mint jászol állata a vert uton. — Nov. 30. Norma járta. Dec. 2dikán egy becsületes ur jókor talál menni szinházba, s időzni, beszédbe ered a pénztárnokkal. Többek közt emlité, — mert országot világot látott lengyel, — hogy Schodelné Normát *debellinizálja*, sokat czikornyáz benne; s mint Veszta szüze, épen buján, lelógó csecscsel, öltözik stb. Ezt hallá egy kis fiu — Schodelé — azonnal megy anyjához, igy Nyáryhoz, s legimpertinensebb inquisitiora szólittatik a pénztárnok, jelentené fel, mutatná ki az embert, a szentségtelent; vagy a mi több, küldené *Nyáry*hoz. Az ember megütközött a pénztárnok megszólitásán. De magát confundálni nem hagyta, keményen utasitá vissza . . .[1] megmondta a magáét. Hallott illyet valaki? Nem szabad szólni publicum egyesének! Az a Nyáry gaz szamár, czudar, — mit eddig nem örömest hivék, az istenasszony látta is. Különben okos emberről ollyat föl nem tehetek. — Sch. nem akart föllépni. —[2] . . . A drámaügy Egressy jutalmára Hamletben tetszett meg, hogy áll. A legjobb darab, nálunk mindent kielégitö előadással, legjobb szinész jutalmára alig gyüjte két páholyt. A földszint tele volt, az ifjuság és galleria lelkes, zártszék üres és igy lelketlen is. Ha én valami literaturait kezdek, önnel tudatni fogom. Ön publicum. A publicum iránt minden kimondható tisztelettel, annak és önnek hüve

Erdélyi János.

2.

Ugyanahhoz.

Pest. Marcz. 12. 1840.

Tisztelt barátom!

Jan. 21 kén költ levelére majd két hónap mulva irok; ez mind semmi, — remélem ön sem nézi a napokat törvénykezési szempontbul. A mi levelezésünk sokkal különbözöbb, mondhatnám melegebb inditó okok szüleménye,

[1] A maga egészében olvashatatlan sor következik. Értelme: keményen visszautasította a lelkiismeretlen önkényt.

[2] Három érdektelen sor következik.

mint sem a napoktul függene. Egész télen haszonvehetlen ember voltam, s vagyok még ma is; farsang és böjt nálam nem ellentétek, ugy nincs okom amazt sajnálni, mint ebben olajost étkezni; s ne gondolja ön, hogy a tánczok zajával teltem volna el, levelére sokáig hallgatván. Pest nem az én világom, soha sem vagyok kellő egészségben, — de más oldalrul, szellemi tápot csak itt veszek, hontalan fia a hazának. Hazám Magyarország, Pest csak — szállásom. S mi jobb illy féldöglött embernek, mint felfrissittetni jó embereim — ön, levele által? Ha szerkesztő valék, meg nem állhatám, hogy ön akaratának, megegyezésének kikérése nélkül is azonnal ne közöljem velejét, valóban az ügyet és közönséget korszerüleg érdeklöt. Marót bán sok embert szólaltatott fel négy szemközt és nyilván, van példa, hogy megszakadást is tudott eszközleni némelly ifju irókban; ez annyival sulyosb, mivel Orosz-Csató-pártnak lőnek barátai, pedig két rossz közül mindig a kisebbet kellene választani. Ezt fogta ön érteni az idei Emlény birálatának bevezetésében is, mit én helyeselni soha nem fogok, ha nagy részben igaz is, mivel a biráló szavai olly oldalgók, mint gyolcsos tót hadonázásai, mellyekkel magát a szelid házi őrök ellen védi, nem bánva, ha üthetne is. A közönség mystificáltatik, mivel még a czélba vettek elötte föl nem szólaltak, hanem csak házilag, mi rájok ember szólás vádját üti, és kis városi pletykaság bélyegét, de pletykán elindulni kritikusnak nem szabad. — Önnek igaza van a szépliteratura mellett nyilatkoztában, mert istenem! ne gondoljunk azzal, mit birunk! Magyar természet, tisztelt barátom! a türelmetlenség, kutfője minden rosznak; mi soha sem hagyunk valamit fényleni, másminek elhomályositása nélkül politikában mint literaturában; nekünk nem kellene egyéb teljes kijózanodásra, mint megfosztatni mindentől s egészen saját küzdésünkre hagyatni, mint nagyralátó ember csak veszteségében tér magához. Verset irunk, verset irunk! Bántanak ha irunk, ne irnánk, mit mondanának? «A dalköltön fekszik átok» mondá Kölcsey, béke porain. S nem jobb-e birni szépliteraturát, mint ezt sem? De hagyjuk ezt! ön levele sok szépet ép olly igazán, mint méltánylással mond. Ismerőseiről: Nagy Eleken kezdem. Tegnap mene el innen; Parisba szándékozik; bár sikerülne utazása, de ő is szegény ifju. Apponyihoz reméle eljuthatni a Zsivora helyére, de mint hallám, ebből alig lesz valami, azon egy okbul, hogy a követ catholicus magyart szeretne gyermekei körébe. *Protestansoknak* lenni szép, ha mindig nem hasznos is! De fordulnak az idők. Köztünk legyen mondva, Elek egy kis jó kis adósságot hagya maga után, legsajnosabb pedig, hogy többek közt Vajda is szenved általa, mert még az *Anacreoni dalok* és *Dalhon* nála letett árát, mintegy 70 pengőforintra rugót mindaddig sem adta által; a példányokkal be nem számolt, s magától még csak kötelezést sem adott, szóval Pétertől el sem bucsúzott, pedig tavaly nagy barátja vala. Ez szegény Peti panasza. Kuthy Csatóval lapot akar Aprilben megindítni *Budapesti divatlap* czim alatt, de mindig függőben van a terv bizonyos sikerülte felől; bár ideje volna a közönséget mai nap is már értesiteni... Aszkór ellen gyógyitja magát, aztán juniusban a világhirü Graefenbergbe igyekszik egészségért. — Vachott Sándor szinte megy — s oda e hónap végével. Imre pedig a telet Bécsben tölti, teljesen kiépülve, bibircsós bőrét elhányva; majd az országgyülés utójára térendő Pozsonyba, s ugy hozzánk. Kazinczy Gábor *Mücsarnok* czim

alatt forditott drámák s talán elbeszélések gyüjteményét is inditá meg[1]... A szinház állapotja meglehetös désordre-ban áll. Szinészek válnak jönek és mennek, mihelyt az év kitelik. Egressy, Megyery, s többek, nem állhatván az igazgatóság gyarló, és igaztalan bánásmódját. Nyári meglehetösen befütött a szinháznak; s tudja ön, hogy a pesti két szinház közt az a különbség, hogy a *magyar* fülik is. Nyári a kályhafütö, ki sepri ki a kéményt, nem tudom; annyi bizonyos, hogy kéményseprőség nem fér meg a magyar aristocratiával, — kár a templomnak bekormoztatnia, hol legfölebb olly tüznek kell vala égni, mint az oltári, melly lángit, éget és, melegit, füstölés nélkül. Az operák minden védelme, igaz és nem igaz uton hintetik a közönség közé. Nem egyoldaluság ez? Szinházunk bálteremmé is csináltatott Motty és Bono után, ki tudja milly elefantkomédiák nem jönek még belé a majomsereg minden aljasságival. — A Kisfaludy társaságrul tud ön mindent. Balladái koronként roszabbak, még ugyan azon szerzötül is, mint Pap Endrében némileg megbizonyult. A debreczeni balladák nem nyerék meg a világ ihletét, itéletét. Theologia és tudja isten minő szag rajtok! — Vajda az almanachot[2] nyomatja; már több iv van kiszedve, de papira nem volt elég, e vásárra nyerendi meg az illető, és kellő mennyiséget. Sok uj és nem hallott ifju jövend fel benne, ollyan is ki nem hamar szálland le, csak isten ugy akarja. Az *Auróra* régibb irói közül, egy sem ir benne. De ifjak annál többen ... Végre irjak-e saját dolgozatimról? Én nem dolgozom, nem is fogok önállólag, és önálló becsü munkát, mig illy másodrendü állapotban leszek. Addig apró vers tartson meg, ha eddig voltam, a közönség emlékezetében; hiszem az istent, szabad ember — szélesebben terjeszthetem szárnyaimat. Az én philosophiám tanulni, míg ifju vagy, öregnek tanulni baj. Minden academiai tagságom sem áraszt el szörnyü nagy örömmel, hogy azonnal köteteket vágjak a világ fejéhez; és zsarátnogkint hányjak szeme közé igazságot. Mind a kettő éget. Egy kötet 16—18 ivre menendett verset adok, ha V. pénzt[3] adhat; de ö ettöl elesett, igy én is ez idö szerint. Nonum prematur in annum. Isten vele, barátja *Erdélyi.*

3.

Ugyanahhoz.

Pest, junius 8. 1840.

Tisztelt barátom!

Szép levelére[4] egy kerek hónap mulva felelek, bár mentül inkább kielégithetném kivánságát érdekes nagyságok és apróságok közlésével. Öszinte örömem nyilatkoztatván ki ön és társai részvétén, mellyet «Izrael éneke» bennök irántam gerjesztett, fájdalmam jelentenem ki egy versemnek «Gyermek születésére» czimmel, az almanachból kitiltásán, s engedje meg ön talán hiuságomnak, azt ezennel nem *magamért*, hanem *magáért*, közlenem...[5]

[1] Pár sorban ismerteti a tartalmát.
[2] Nemzeti Almanach.
[3] Vahot Imre.
[4] Az Erdélyi Tárban Csengery Imrének ezt a levelét is megtaláltam. 1840. május 8-án kelt Nagyváradon.
[5] Itt leírja versét. *Költeményei* (1844) között olvasható a 185. lapon.

E verset egyedül bihari barátomnak irom meg; ön Egressy Gábortul is hallhatá ott jártában, kit szinte, mint önt, a szerző nevének elhallgatására megkértem; *bihari*nak, mert a mult országgyülésen a bihari inditvány nagy fontosságu. Mi továbbá az almanachot illeti: tegnap előtt tartók tisztviselőink megujitását. Schedel az elnökséget letette, azonban munkás részt veend az igazgató választmányban, elnök lett Kis Károly, az igazg. vál. tagjai Fogarasy, Fáy, Jósika, Lukács M., Ráday, Schedel, Tóth Lőrincz, Nagy Ignácz, jegyző. Biráló választmányban: Székács, Bártfay, Gaal, Erdélyi; a szerkesztő, pénztárnok, s ügyvéd maradtak. Szerkesztő Vajda előmutatván eddig 18 nyomott ivet, azok gyönyörü legszebbek...[1] Az egész 25 ivet teend, és igy majd két annyit, mint az idei Emlény, (230 lap) ára 5 pengő; mint az Emlényé, holott képei többek, és eredetiek; részvényesek egy harmadával olcsóbban, tehát 5 pengő huszassal alább kapják. A társaság programmját nem engedi meg a censura, mivel, ugy mond, nincs elismerve a kormánytul! Ne neked! Szabadság! — A pozsonyi képtársaságnál mintegy kilencz száz pengő van, mellyet népnevelési könyvek kiadására szánt; nekem azon eszme villant eszembe, hogy jó volna egyesülni s a kitüzött czélt közösen igyekezni kivivni; mert hiszem, hogy nekünk is marad néhány száz pengő hasznunk. Legsajnosabb az, hogy még 700 pengő nincs befizetve az aláirt részvényekből. — Ez magyarismus! Legyenek felölünk jó reménnyel; mind a mellett is, hogy az idősebb és talán koszoruikon megnyugvó irók nem irnak a mi Nemzeti Almanachunkba, olly kis név által is, mint *Eördögh*, ez ideig szegrül végrül pótolva lesz. — A szinházat a részvényes társaság az országos választmány nyakába szeretné tolni, mind annak ellenére is, hogy 1841ki év tavaszáig igazgatása, s fenntartása felől kezeskedett. Itt nehezen boldogul, s Nyári uramnak keresztfára kell feszitenie szivét, eszét, iparát; — megfeszitenie, hogy kijöhessen. Schodelné iránti kiváltságos igazgatása mindennap sötétebb szint ölt magára, s az elégedetlenség egyedül egy helyes törvényfolyamatig mehet, óriási fütyökben és piszegésekben kitörendő. Drámáink lelkét Lendvay vendégszerepei teszik; ő is megy tova. Igy Egressy, Megyery, Lendvay nélkül a többi, ha tehetsége volna is, kedve nem lehetvén, csonka egész. Bajza felelend Nyárinak. — Az országgyülésről megtért követek közül Klauzál, Szentkirályi, Pálóczy nyertek megtiszteltetést; ugy Kossuth, és Lovassy. De minden eddigit fölülmult Junius 4d. Széchenyi szövétnekes zenéveli megtiszteltetése. Nemzeti lobogót adánk neki ily fölirással: Gr. Széchenyinek 1840. Más oldalán a haza czimere. A zászlórul lefüggő, három szalag közül a vörösen: *alkotmány*, a fehéren: *Academia*; a zöldön: *ipar* szavakkal. Privorszkytól indulánk, párosan, kezeinkben fáklyák, de még nem égve. A honti czigány banda elül Rákóczy indulóját zengé egész a Nákó házig. A börzénél szinházból jöve találtuk Széchenyit s haza küldtük. Éljen harsogott itt is körüle. A fáklyákat kezdők gyujtogatni; ez alatt a Róthkirch ezred hangászkara Széchenyi ablaka alatt rendbe állt, s megérkezésünkkor száz fáklya kört képezett a Szarka utczán, közepén a katona banda, ennek közepén a lobogó és szónok: *Dobrosy*; kezdők a zenét Széchenyi *Magyar*jával erre jött a szónoklat. Ezt követé Széchenyi beszéde

[1] Hét sor tartalom-ismertetés következik.

közöttünk; megszólitása: Kedves polgártársaim! stb. Beszélt, mint ő tud; s minden napi imádságul ajánlá: Hazádnak rendületlenül stb. Erre à propos a Magyar Szinház énekesei a Szózatot eléneklék. Megjegyzendő, hogy a hontiak zenélték a másodikat, a szónoklat előtt. Majd néhány szóval én adtam át a zászlót, mellyel fölkisértük saját szobájába. Soha gyermekibb örömet nem láttam, mint ő benne és soha büszkébb nem voltam, mint őszinte nyilatkozási után, mikor kezemet és kezünket szoritva, villanyos hullámzatot önte lelkeinkbe. Szóval igen, de irva lehetetlen önt a kéj és örömérzet árnyéklatairól értesitnem, bár lett volna itt... Széchenyi kedélyes ember és minő kebel! minő ön megadás! Örömében szállását eltéveszté az Ullmann házban! mostoha fija, Zichy igazitott el bennünket, mikor hozzá fölmentünk. — A zeneünnepet tisztán magyar dalok tevék Rákóczy-indulóval. Ez is nevezetesség! vagyok őszinte barátja Erdélyi J. U. i. Juliusig vagyok Pesten, aztán imitt amott, csak Octobr. térek meg.

4.

Ugyanahhoz.

Pest, dec. 1. 1841.

Édes Imrém!

Legelsőben azt mondom, fogadd el tőlem harmadik személy helyett, a másodikat. Minapi leveled, mellyben igérkezél nekünk, társammal együtt igen szivesen vettük; s már most kérünk légy levelezőnk NVáradról még pedig illy formán: Igen szeretném, ha egy eszmémet, mellyet Garay is helyesel, de ugy hiszem más is, megtestesithetnők, t. i. a városok beléletéből, hova az uralkodó szokások, kedvtelések, szóval helybeli sajátságok tartoznának, csinálhatnánk egy rovatot divatlapunkban. Hogy jobban megértessem, ollyan volna az, mint a Pesti Hirlapban a hatóságok polgári állásáról irt czikkelyek rovata. Mivel pedig mi semmi illyet nem adunk, tehát mind azt adnók, a mi ezenkivül — kivévén természetesen a családi élet körét — egy város vagy népesebb hely, avagy vidék életében jelentkezik. Igy programmunkban is van valami a *monographiakról*; s kérünk légy figyelemmel e fontos, s csaknem uj eszme szemmeltartására. — Debreczenben is kértem meg erre valakit; te szinte ismered Debreczent, a magyar előitéletek nagyszerü gyülpontját, vagy magad vagy más által siess bekapni e várost az élet és irodalom forgatag körébe — ugy hiszem jó dolgot mivelendesz. Nem tudom, minő sikerrel fogunk pályánkon haladni. Sok pénzt belé ölünk e drága vállalkozásba. Cautio enyém; az előleges költségeket is én viszem, ugy hogy felét G. három év mulva nekem visszatéritendi. Övé a név, mellyre a Regélő szabadalma átruháztatott. — Ohajtanám, minél előbb kapnánk valamit tőled, a magyar élet közepéből...[1] Küldök néhány példány programmot. Talán nem lesz fölösleges, ha van kinek szétosztanod. — Iróinkat önálló munkákért honoráljuk, s ez a programmból elég hibásan, kimaradt. Isten áldjon, vedd szives tiszteletünket.

Barátod

Erdélyi J.

[1] Öt sornyi magántermészetü közlés következik.

5.

Ugyanahhoz.

Pest, marcz. 13. 1844.

Édes Imrém!

Vettem leveledet, köszönöm barátságodat. Mit küldeni kértél, e perczben még nincs nálam, de Bajzától azonnal elhozatom. Vörösmarty köszöni szives ajánlkozásodat, de munkáinak Kilian levén a kiadója, a procentezés rá nézve közönyös marad, mivel evvel ő nem fog bajlódni; más volna akkor, ha ő is olly kiadó volna, mint valék én. — Most néhány szót magamról, mint jelenleg vagyok. Nagyon jól esett leveled, bár dicsérő oldala is, mivel tudom forrását dicséretednek; ha kötetem az eddig megjelent lyrai versek közt vagy után megállhat, az nekem szerencse; meghatott pedig leveled utolsó része, hol gyermekemet is emlitéd. Barátom! én többé atya sem vagyok már. Szép kis lányomat 23 hónapos korában elvesztém. Ő Berzétén fekszik eltemetve, hol Máriássy Zsigmondnénál édes anyai ápolásra talált, de ez sem óhatá meg a haláltól. Mikor oda mentem, hallván betegségét, már a teritőn találtam. Nehéz pillanatokon estem keresztül, az igazi fájdalom pillanatain; azonban már ennek is már teljes egy hónapja mult; lelkem könnyebbül, az idő, mint egy orvos, jő és megy, hoz és visz emlékzeteket, s előkészit arra, hogy mint álom legyen előttem a mult, mert valósággal, ha még arczomra néz, ki nem tudja sorsomat, nem hiszi, hogy én már ott állok, hol hatvan hetven éves korában szokott az ember állani, eltemetvén szülőit és szülöttét, el hitvesét is. Láthatod ebből, hogy az én életem már eddig sem közélet, s hogy valami daemoni uj is vegyül sorsom igazgatásába. — Most teljes független ember vagyok, nem köt semmi; s e rémitő szabadságot jobbra nem használhatom, mint hogy jövő april 15-én elindulok utazni külföldre, s legalább is egy évig künn maradok. E szerint már másodszor kell házi eszközeimet eladnom, mi rendesen kárral történik, mert ki viselje gondját mindenemnek, mig oda leszek. Isten tudja mint fogok járni; megérem-e, hogy vágyaimnak, mellyek első ifjuságom óta sürgetnek, eleget téve, jövendek vissza vagy oda veszek; mert az emberrel minden történhetik. Uti költségemet Máriássy Zsigmondné fogja adni, mert fiával megyek; igy az mennél kevesebb pénzembe kerül, az idő pedig, mit ott töltendek nem lesz elveszitve. Igy irok én most neked, édes Imrém, vágy- és fájdalommal vegyes érzések közt; ha isten ugy akarta, hogy enyéimet el kelle vesztenem, egyedül barátaimra vetem szemeimet s nálok remélek találni enyhülést viszontagságos életem bukdácsolásai között. Hogy röviden elmondjam, merre fogok járni, ime: Németország, Schweiz, Francziaország, Anglia és a mit lehet bejárni Hollandia és Belgiumból. Nem megyek többé enthusiasmussal, mint ezelőtt tiz évvel mentem volna; azért nem tudom, fogok-e olly roppant tapasztalásokkal visszajönni, mint utazóink nagyobb része; vagy csak adatokat fogok tán gyüjteni a népek és nemzetek gyarlóságainak történetéhez, mert az ember ember mindenütt, országot épit avagy kalyibát. — Nem fog engem gyönyörködtetni, ha valami nagyon dicsőt fognék is látni, mert idegen nagyság mellett saját törpeségünket fájlalnám; azt pedig, hogy Magyarországról nem sokat hiszek, Antal öcséd, kivel a nyáron Bécsbe jártam, élőszóval is megmondaná. Óhajtanám nem tudni

mind azt, mi hazánkban avagy csak négy év óta történt, hogy mikor visszajövék egy nagy meglepetés ragadna ki pessimistai hitemből; mert ez a napról naprai tyuklépés a haladásban, ez a bukfencz és botorkálás, előttem nem haladás, hanem csak afféle lökdösödés előre hátra, mit az idő egy Chinával is megteszen, holott az eszmékről senki sem álmodozik. Vajda Péter azt mondá egyszer, hogy Magyarországot, mint hazáját, egyedül nyelvéért szereti; és igaza volt. Nyelv, nyelv! csak aztán irodalom is volna belöle! Adja isten, hogy minden jól legyen!

Ölel barátod
Erdélyi János.

6.

Kemény Zsigmondhoz.[1]

Sárospatak, jan. 1. 1858.

Édes barátom!

Nekem a «Pesti Napló» Tárcájában egy lefolyandó perem van Gyulai ellen. Jól tudod, hogy 1855-ben, mikor a magyar szépirodalom egy századnegyedéről irtam, és némileg Gyulait is érintém: te azonnal szerkesztői csillagot nyomtál cikkem első szava alá és jót álltál ő érette, s oly adósságért, melyet mai napig sem fizetett le. Ő e helyett tavaly polemikus *leveleket* kezde ellenem igaztalanul, de csak *egy* jött ki; én feleltem, igérve, hogy még irok *két cikket*. Ezen folytatás megvan régen, de kétkedtem először kiadjam-e, miután Gyulait maga szavai és tanai után sujtom; aztán eszembe jutott a kérdés fontossága és az én itészi pályám védelme, s elhatározám, hogy kiadom, — de ezt nem teszem addig, mig töled választ nem veszek érzületedről: akarod-e vagy nem kiadni Gyulai ellen, minden szerkesztői elöleges pártolás nélkül. Meg fogjátok látni, hogy *ujat* is mondok, *ujan* is. — De ha nem vagy elkészülve netalán polemiára egy nagy irodalmi ügyben — mert Gyulai nem maradhat válasz nélkül — ugy én más utat választok, de a Naplótul azt nem remélem.

7.

~~Gyulai Pálnak~~. Greguss Ágosthoz.

Sárospatak, 1863 julius 24.

Édes Barátom!...

A népköltési gyüjteményre semmi észrevételem, legföljebb azon örömem, hogy engem is jónak talált a Kisfaludy-Társaság iránta megkérdezni. A mi a szerkesztést illeti, én tizenkét esztendő óta egész más pályára mentem által, igy oda vissza már nem térhetek. Mind a mellett figyelmem folytonosan rá volt függedve a tárgyra s gyüjtöttem is. A mi kezem közt van, a rendes vidéki gyüjtők sorában én is elő fogom adni. Dal, mese, közmondás,

[1] A Nemzeti Muzeum Széchényi-könyvtárának kézirattára a Gyulaihoz írt levelek között őrzi. A levél egyszeri végigolvasása kétségtelenül igazolja, hogy Kemény Zsigmond báróhoz iródott. O volt az, aki csillag alatt megjegyzést fűzött Erdélyi cikksorozatához. 1858. január 1-én különben is ő volt a Pesti Napló szerkesztője. (Kemény nyiván átadta a levelet Gyulainak.)

főleg ez utóbbi, egész sereg; került elé némi apróság is, és maradt annak, a mi; mert nekem másnemü és sok rendbeli foglalkozásaim jutottak itt, eltérőleg a pesti munkássági körtől. Ha mégis a fölvett hét főosztályhoz szabad volna egyet tenni: ohajtanám az *adomákat* is oda sorozni, de nem mint pusztán történeti, vagy elbeszélési példányokat, hanem mint az észjárás mutatványait, melyekben végtelen sok, s más cim alá be nem férhető Jellemvonások maradnának fent.

Közli: HARASZTHY GYULA.

P. HORVÁTH ÁDÁM LEVELE SZENTGYÖRGYI ISTVÁNHOZ. (?)

A Figyelő XVIII. k. 308. lapján azt olvassuk, hogy «Horváth kimosta magát a Múzeum-társaságból, hogy egészen az Orpheus pártjára álljon. A levél és a levelezés másolata itt megszakadt; nem tudhatjuk, miért vált meg H. a Múzeumtól s mint buzgólkodott az Orpheus mellett. Az előzmények után azonban bátran állíthatjuk, hogy Bacsányiékkal szakítván, testestől-lelkestől Kazinczyhoz szegődött.»

Alább közlök egy levelet, H. eredeti levelét, mely erre feleletet ad s csatlakozik az IK. 1911. 453—460 l. közölt két levélhez; ugyanazon gyüjteményből való ez is: 864. 144/b. sz. a.

Bizodalmam szerént való Drága jó Uram.

Tiszteletes Professor Uram!

Nem tagadom, hogy egy kitsinyt meg-ütköztem rajta, hogy egy keveset késett az Úr' Levele; nem annyira azért, mintha gyanakodtam vólna, mintha vagy személlyem, s tsak nem régi ismeretségem illyen hamar kezdene ki esni kedvéből az Úrnak; vagy ez a' nagyobb dolgok körül foglalatoskodó elme elött kelletlen materia unalmat okozott volna: mint azért, hogy nalunk Kazinczy Barátomnak hólt hire kerekedvén, gyanakodhattam, hogy az Úr is uj Tarsaságunkról, mellynek fel álhatása nagyobb részént ő tőle függött, ugy gondolkodik, mint a' mellynek az ő halálával dugába kellene dűlni: de imé alig vevém Kazinczinak, fel eledése után mindjárt, — igen beteg betükkel irott levelét; mikor utánna egy néhány napokkal az Urnak kedves Levele is meg érkezett.

Altalolvastam azt egész örömmel, 's bár minden két hétben egyet olvashatnék; és leg elősször is a' j ragaszték, vagy inkább tóldalék betűrűl azt írhatom: hogy már tovább törvénnyé tenni nem merem ezt, mellynek el mulatását, tsak ez előtt fél esztendővel is, mintegy szentség' törésnek tartottam. De ugyan ezen magam' meg győzése hadd erdemellye meg azt az Urtól, hogy Nyári éjtszaka nevü könyvetskémnek sarkára (mellyben egynehány sorokat irtam, és argumentálodtam minapi állitásomhoz képpest) jegyzésképpen fel tehessem, hogy az Urral vólt egynehány levelezésem után qvalificalnom kell értelmemet; és ezután a' j toldalékot tsak ott fogom szükségesnek tartani, a' hol az ugyanazon egy, de több értelmü szóknak meg külömböztetése, azt a' szokásonn kivül is meg kívánja; és a' hol a'